

MATERIALUL FAUNISTIC DE LA GÎRBOVĂȚ. STUDIU ARHEOZOOLOGIC

DE

SERGIU HAIMOVICI

IN MEMORIAM ADRIANI FLORESCU

I. Stațiunea arheologică de la Gîrbovăț — Zahareasca se găsește situată la circa 5 km sud-est de satul Ghidigeni, reședință de comună, în partea de nord a Cîmpiei Tecuciului, unitate geografică destul de îngustă în această zonă, cu înălțimi cu ceva sub 100 m și care, urmînd valea riului Birlad, pătrunde între două formațiuni geomorfologice mult mai înalte de peste 200 m, către vest Colinele Tutovei, iar către est Colinele Covurluiului. Actualmente regiunea face parte din domeniul silvostopei, dar în trecutul nu prea îndepărtat se întindeau pînă aici puternicii codri ai Birladului, fapt atestat și de prezența solurilor cenușii de pădure nu numai în zona colinară, ci chiar și în Cîmpia Tecuciului¹.

Așezarea de la Gîrbovăț aparține culturii Noua, materialul nostru de studiu provenind din cenușarele etapei de început (de formare) a culturii, în care au fost executate între anii 1960 — 1962 săpături metodice de către A. Florescu². Resturile faunistice destul de bogate au fost prelucrate și au contribuit la întocmirea unor studii de sinteză³, publicate de-a lungul mai multor ani. Totuși o lucrare referitoare numai cu privire la paleofauna de la Gîrbovăț nu a fost pînă acum executată, și de aceea ne vom strădui să o prezentăm *in extenso* în cele ce urmează, în memoria regretatului nostru coleg, care a fost Adrian Florescu.

II. Materialul paleofaunistic provenit din cenușarele de la Gîrbovăț este alcătuit din resturi menajere, cea mai mare parte fiind reprezentată prin resturi de bucătărie, dar existînd totodată și bucăți de carne și os care poartă urme de lucru, reprezentînd ciopliturile de la executarea unor unelte și obiecte, dar totodată și unelte uzate, care, după folosire, au fost și ele abandonate, ajungînd deasemenea în gunoaie; cea mai mare parte a acestora, avînd interes arheologic, după ce au fost determinate ca segment osos și ca apartenență specifică, după posibilități chiar prelucrate biometric, au fost restituite pentru studiu lui A. Florescu. Este evident că asupra materialului faunistic descoperit nu s-a executat, nici la aruncarea sa de către locuitorii așezării și nici la săpăturile executate de arheolog, vreoa selecție a sa, înecit, considerat ca un tot, va reflecta destul de real particularitățile vieții materiale ale locuitorilor din așezarea Noua de la Gîrbovăț.

Materialul descoperit se ridică la peste 7500 resturi, din care au putut fi determinate un total de 6835 fragmente. El poate fi considerat astfel ca foarte abundent și de aceea este sigur că

¹ D. Oancea, C. Swizewski, *Județul Galați*, București, 1979, p. 13—18 și 44—45.

² A. Florescu, *Contribuții la cunoașterea culturii Noua*, în *ArhMold*, II—III, 1964, p. 143—216. Adrian Florescu ne-a furnizat materialul faunistic de la Gîrbovăț și din alte așezări din epoca bronzului săpate de el, dar totodată a intervenit pe lângă alți arheologi, care studiau această epocă în România, pentru a stringe și a-mi pune la dispoziție resturile de faună provenite din stațiunile unde aceștia conduceau lucrările. Am avut astfel posibilitatea de a avea într-o perioadă scurtă materialul necesar alcătuirii tezei mele de doctorat, fapt pentru care i-am rămas mereu recunoscător.

³ S. Haimovici, *Observațiuni asupra melapodalelor de Bos taurus descoperite în așezările din epoca bronzului*, în *AȘUIași*, biologie, X, fasc. 1, 1964, p. 183—192; idem, *Dale privitoare*

la melapodalele de Ovicaprinac din așezările epocii bronzului de pe teritoriul R. S. România în *AȘUIași*, biologie, XI, fasc. 2, 1965, p. 371—378; idem, *Studiul paleofaunei din epoca bronzului, teza de doctorat*, Iași, 1965; idem, *Les caractéristiques de la paléofaune de l'époque du bronze trouvée sur le territoire de la Roumanie*, în *AȘUIași*, biologie, XII, fasc. 2, 1966, p. 411—418; idem, *Caracteristicile mamiferelor domestice descoperite în stațiunile arheologice din epoca bronzului de pe teritoriul României*, în *AȘUIași*, biologie, XIV, fasc. 1, 1968, p. 185—198; idem, *Răspîndirea unor specii de mamifere în epoca bronzului (mil. II î. e. n.) pe teritoriul Republicii Socialiste România*, în *Studii și cercet. de biologie, s. zoologie*, 20, 3, 1968, p. 299—303; idem, *Sur la faune des stations de la culture Noua de Moldavie*, în *Actes du 11e Congrès international de Thracologie*, vol. III, Bucarest, 1976 (1980), p. 407—411.

rezultatele reieșite din studiul său nu pot fi aleatorii, ci cu totul reale și reprezentative. Dat fiind cantitatea mare de resturi faunistice, era de așteptat ca să apară mai multe grupe de animale, ceea ce s-a și evidențiat cu claritate în urma determinării, așa cum se poate observa în tabelul 1.

Tabelul 1

Frecvența pe grupe a resturilor animaliere determinate în așezarea de la Girbovăț

Grupa	Moluște	Pești	Reptile (Chelonieni)	Păsări	Mamifere	Total
Nr. abs.	20	1	1	31	6782	6835
%	0,29	0,01	0,01	0,46	99,23	100,00

Se poate constata din cifrele tabelului 1 că aproape în totalitatea sa materialul paleofaunistic determinat este alcătuit din fragmente oscase provenite de la mamifere. Specificăm totodată că aceluiași grup îi aparțin și acele resturi pentru care, datorită faptului că sînt foarte sfărîmate și mici, adică mai cu seamă așchii osoase, ne-a fost imposibil să dăm o exactă diagnoză specifică și le-am încadrat astfel în gruparea artificială a „nedeterminabilelor”, care ar avea astfel în jur de 670 fragmente; menționăm însă că, cu cea mai mare probabilitate majoritatea lor provin de la *Bos*. Vom trece în revistă grupele de animale determinate, pentru mamifere oprindu-ne pe larg la fiecare specie în parte.

Moluștele. Printre resturile animaliere de la Girbovăț au fost evidențiate atât valve de lamelibranhiate cît și cochilii de gasteropode. Lamelibranhiatele sînt reprezentate prin 18 valve întregi sau deteriorate, toate provenind de la genul *Unio* (scoica de riu). Se poate constata prezența a trei specii diferite: *U. pictorum*, *U. crassus* și *U. tumidus*, toate dezvoltîndu-se în aceleași condiții, adică ape cu curs lent. Se știe că aceste scoici sînt comestibile. Dintre gasteropode au fost găsite doar două cochilii, aparținînd unui melc de talie mică: *Cepaea* sp., specific zonelor umede și umbroase, el fiind de asemenea comestibil.

Peștii. De la acest grup și anume de la peștii osoși (teleosteenii) provine un corp vertebral din regiunea caudală, de la un individ cam de 50 — 60 cm lungime, fără însă a se putea preciza specia.

Chelonienii. Sînt reprezentați de asemenea doar printr-un singur rest, un fragment dintr-o placă costală a carapacei de *Emys orbicularis* (broasca țestoasă de lac), specie caracteristică apelor stătătoare sau lin curgătoare.

Păsările. Grupul este mai bogat în resturi, 31 de fragmente, conținînd toate părțile scheletului cu excepția vertebrelor libere. Ele s-ar repartiza la 6 — 7 indivizi aparținînd cam la cinci specii diferite dintre care am putut determina doar trei dintre ele. Astfel un coracoid aparține lui *Anser* sp. (gîsca sălbatică), cam cinci resturi provin de la *Scolopax rusticola* (sitarul) și altele trei-patru ar fi de la *Perdix perdix* (potirnichea).

Mamiferele. Întrucît cantitatea resturilor determinate ale acestui grup este foarte mare, de 6782 piese, apare normal ca și numărul speciilor să fie relativ abundent. Ele sînt în număr de 18, după cum reiese din tabelul 2, în care acestea sînt trecute în ordinea lor sistematică.

Tabelul 2

Lista speciilor de mamifere determinate în cadrul resturilor animaliere din așezarea de la Girbovăț;

Castor fiber (castorul); *Lepus europaeus* (iepurele de câmp); *Canis familiaris* (cîinele); *Canis lupus* (lupul); *Vulpes vulpes* (vulpea); *Felis lynx* (risul); *Meles meles* (bursucul); *Ursus arctos* (ursul); *Sus scrofa ferus* (mistrețul); *Sus scrofa domesticus* (porcinele); *Bos taurus* (taurinele); *Bos primigenius* (bourul); *Ovis aries* (ovinele); *Capra hircus* (caprinele); *Cervus elaphus* (cerbul); *Capreolus capreolus* (câpriorul); *Equus caballus* (calul); *Equus hemionus* (culanul).

Se poate observa că există evident toate cele șase specii de animale domestice, la care se adaugă un număr relativ mare de specii de mamifere sălbatice și anume 12. În studiul nostru ne vom ocupa mai întîi de mamiferele sălbatice, luate în ordinea lor sistematică, și apoi de cele domestice, care vor fi tratate în ordinea frecvenței lor, adică a ponderii lor economice:

a) **Mamiferele sălbatice.** *Castor fiber.* Această specie prezintă doar un singur rest osos, reprezentat prin jumătatea aproape completă a unui maxilar inferior. Astfel lungimea articulară este de 96 mm, lungimea dinților jugali de 34 mm, cea a simfizei de 46 mm și cea a ramului montant de 57 mm,; piesa apare relativ gracilă, fiind plasată spre limita inferioară a variației

materialului subfossil și actual din Europa⁴, încît o atribuim unei feinele. Specia, cu o stenoecie puternică, este importantă pentru caracterizarea peisajului geografic.

Lepus europaeus. Iepurele apare destul de abundant în materialul osteologic de la Girbovăț, prezentînd 27 fragmente, printre care au fost puse în evidență și unele oase întregi. Menționăm astfel un humerus cu lungimea de 108,5 mm, un coxal cu aceeași dimensiune de 101 mm și un femur cu lungimea de 135 mm. În tabelul 3 dăm și alte dimensiuni ale oaselor provenite de la această specie.

Tabelul 3

Măsurători executate pe resturi de *Lepus europaeus* (în mm).

Segmentul osos	Dimensiuni	Nr.	Var.	M.
Maxilar inferior	Lung. dinți jugali	3	19,7—20,5	20,06
	Lung. diastem	4	23,2—26,4	24,52
Omoplat	Lung. cap. artic.	2	14,3; 14,5	—
Humerus	Lărg. epif. infer.	5	12,7—13,2	12,9
Radius	Lărg. epif. infer.	2	10,0; 10,3	—
Coxal	Diam. acetab.	1	12,8	—
Femur	Lărg. epif. infer.	1	22,0	—
Tibia	Lărg. epif. infer.	3	15,3—16,3	15,8

Se poate constata că nu există deosebiri evidente între dimensiunile iepurei din așezarea de la Girbovăț, ale celui subfossil cît și ale celui actual din regiunile noastre⁵. Se remarcă faptul că doar un singur individ este adult, ceilalți fiind maturi.

Canis lupus. Lupul este reprezentat doar prin două resturi ce nu prezintă caracteristici semnificative. La un fragment de radius s-a prelucrat biometric lărgimea epifizei inferioare, care este de 35 mm.

Vulpes vulpes. Acest canid, destul de eurocioc, apare foarte bine reprezentat în cadrul materialului de la Girbovăț, avînd 37 fragmente. Se remarcă un rest de craniu neural, aparținînd unui individ abia adult, prezentînd toate suturile deschise. Axa baziocranială este de (36) mm, înălțimea acestuia de 37 mm, iar lărgimea neurocraniului de 48 mm. Există de asemenea două fragmente de maxilar inferior, unul reprezentînd ramul drept, fiind gracil, avînd lungimea condilară de doar 101 mm, iar altul reprezentînd un ram stîng mult mai masiv. Dintre oasele membrilor evidențiem ca întregi două omoplate cu lungimea diagonală de 91 și 92 mm, un humerus cu lungimea de 136 mm, un radius avînd lungimea de 130,5 mm, un cubitus cu aceeași dimensiune de 143 mm și trei femure cu lungimile de 126, 137,5 și respectiv 145 mm. Alte măsurători sînt cuprinse în tabelul 4.

Tabelul 4

Măsurători executate pe resturi de *Vulpes vulpes* (în mm).

Segmentul osos	Dimensiuni	Nr.	Var.	M.
Omoplat	Lung. cap artic.	4	17,2—19,0	18,17
	Lărg. epif. infer.	3	19,0—21,1	20,63
Humerus	Lărg. epif. super.	4	10,6—12,0	11,3
	Lărg. epif. infer.	3	14,0—17,0	15,83
Radius	Lărg. epif. super.	3	25,0—28,0	26,83
	Lărg. epif. infer.	3	20,2—22,0	21,33
Femur	Lărg. epif. infer.	1	21,0	—
	Lărg. epif. super.	2	15,2; 15,5	—

Se pare că această vulpe subfossilă din estul teritoriului României ar fi ceva mai masivă decît cea din Europa centrală din trecut și de astăzi, fiind foarte apropiată sau chiar identică cu subspecia *V. vulpes diluta* Ognev⁶, care ar exista actualmente în regiunile răsăritene ale țării.

⁴ S. Halmovici, *Teză*, 1965, tabel 1.⁵ S. Halmovici, *Teză*, 1965, tabel 3.⁶ S. Halmovici, *Teză*, 1965, p. 80—81 și tabel 4.

Felis lynx. Risul este prezent doar printr-un singur rest, și anume un fragment de maxilar superior ale cărui particularități morfologice, în special cele ale dinților, care sînt implicate în filogeneza acestei specii, au fost pe larg expuse într-o lucrare specială⁷. Existența sa la Girbovăț, el fiind o specie cu o stenoecie marcată, vine să aducă date valoroase privind peisajul existent în jurul așezării.

Meles meles. Acest mustelid, mai degrabă omnivor decît cîrnivor, are o euriocie destul de avansată, nefiind astfel un element care ar caracteriza prea bine peisajul. Este reprezentat prin trei resturi de maxilare inferioare, unul dintre ele, provenind de la un individ foarte bătrîn, are ramul montant îndepărtat prin cioplire. Lungimea dinților jugali măsoară 40,5, 40,5 și 42,5 mm.

Ursus arctos. Ursul prezintă un fragment de humerus cu epifiza inferioară, diafiza fiind retezată la nivelul rugozității deltoidiene, încît s-a putut măsura doar lărgimea acestei epifize, care este de 97 mm, arătînd o evidentă masivitate în raport de indivizii actuali, carpatici. Specie stenoecă, el era răspîdit, ca și risul, în pre- și protoistorie în zonele de joasă altitudine⁸. În apropiere de Girbovăț a fost astfel găsit și în epoci mai recente decît Bronzul, și anume în fauna din așezarea din La Tène-ul dacic de la Poiana-Tecuci (Piroboridava)⁹.

Sus scrofa ferus. Mistrețul este reprezentat prin resturi foarte fragmentare, care provin însă de la toate părțile scheletului. A putut fi măsurat un număr relativ mic de piese osoase, dintre cele 14 determinate ca aparținîndu-i, dimensiunile fiind trecute în tabelul 5. Menționăm că la fragmentul de humerus măsurat, foramenul supratrohlear lipsește. Deasemenea, că toate resturile provin de la exemplare cel puțin adulte.

Tabelul 5

Măsurători executate pe resturi de *Sus scrofa ferus* (în mm).

Segmentul osos	Dimensiuni	Nr.	Var.	M.
M ₂	Lungime	2	42; 44	
	Lărg. epif. infer.	1	52	
Humerus	Lărg. sup. artic.	1	41	
Coxal	Diam. acetab.	4	38—41	39,25

Se poate constata existența unor resturi mai gracile și altele mai masive, arătînd prezența dimorfismului sexual, dar nu s-au pus în evidență piese capitale. Considerăm că acest mistreț subfossil este asemănător cu subspecia existentă astăzi în regiunile noastre — *S. scrofa attila* Thos., mai masivă decît aceea ce trăiește în Europa centrală — *S. scrofa scrofa* L.¹⁰

Bos primigenius. Strămoșului taurinelor îi aparțin doar două resturi, care prin masivitatea lor se deosebesc net de cele ale vitelor domestice. Ele sînt reprezentate printr-un fragment cu epifiza superioară a tibiei și altul cu cea inferioară a aceleiași os, ambele piese putînd fi de la un singur individ. Epifiza superioară are o lărgime de 149 mm, iar cea inferioară de 92 mm, lărgimea suprafeței articulare ale acestora fiind de 80 mm.

Cervus elaphus. Cerbul este specia sălbatică cu frecvența cea mai înaltă, el prezentînd 71 de fragmente, dintre care 21 sînt resturi de coarne. Acestea din urmă apar în cea mai mare parte doar ca niște cioplituri mărunte, altele fiind virfuri rupte, încît nu există nici o piesă semnificativă purtînd baza cu rozetă sau coroana; nu se poate astfel preciza dacă vreun rest aparține unor coarne adunate sau dacă provine de la indivizi doborîți, și cu atît mai mult nu se va ști nimic referitor la morfologia lor globală. Cu privire la resturile osoase putem preciza că, cu excepția craniului neural, există toate părțile scheletului, dar fragmentarea este deosebit de puternică; asupra maxilarelor și dinților nu s-au putut face decît foarte puține măsurători, care nu au nici o semnificație, doar unele resturi, provenind de la oasele membrelor, au putut fi prelucrate biometric. S-a constatat că nu există indivizi tineri.

Se poate conchide, deși măsurătorile sînt relativ puține, că cerbul de la Girbovăț era evident mai masiv decît cel actual și chiar cel subfossil din Europa centrală¹¹, dar, în mare, asemănă-

⁷ S. Haimovici, Contribuțiuni la studiul morfologiei și a ariilor de răspîndire a risului *Felis (Lynx) lynx* L., în AȘUIași, biologie, X, 1964, fasc. 2, p. 359—368.

⁸ S. Haimovici, Răspîndirea geografică a ursului brun *Ursus (Ursus) arctos* L. — pe teritoriul R. S. România în holocen, în AȘUIași, biologie, XI, fasc. 2, 1965, p. 387—391 și harta.

⁹ S. Haimovici, date inedite.

¹⁰ S. Haimovici, Teză, 1965, p. 104—105; J. Boessneck, Die Domestikation und ihre Folgen, in Zur frühen Mensch-Tier-Symbiose, München, 1983, p. 14.

¹¹ J. Boessneck, J. P. Jequier, H. R. Stampfli, Seeberg Burgäschisse-Sud, Die Tierreste, in Acta Bernensia, II, 1963.

tor cu acela din așezările epocii bronzului de la noi și, probabil, ceva mai puternic decât cerbul carpatic actual¹².

Tablul 6

Măsurători executate pe resturi de *Cervus elaphus* (in mm).

Segmentul osos	Dimensiuni	Nr.	Var.	M
Astragal	Lung. max.	6	61-67	62,83
Metacarp	Lărg. epif. super.	1	45	—
Falanga I	Lung. max.	2	63; 64	—
	Lărg. epif. super.	2	25; 24	—
	Lărg. min. diaf.	2	19; 17	—
Falanga II	Lung. max.	5	47-51	48,4
	Lărg. epif. super.	5	20-26	22,8
	Lărg. min. diaf.	5	15-19	16,8

Capreolus capreolus. Cervideu, mult mai puțin frecvent decât cerbul, are doar un număr de 14 fragmente, dintre care trei sînt resturi de coarne. Dintre acestea se remarcă o parte de prăjină, masivă, dar atît ramul ei anterior, cît și cele două bifurcații superioare sînt retezate; în lipsa bazei nu se poate preciza dacă cornul respectiv a fost lepădat sau aparține unui individ doborât. Toate resturile osoase provin de la indivizi cel puțin adulți, și unele dintre ele au putut fi prelucrate biometric.

Tablul 7

Măsurători executate pe resturi de *Capreolus capreolus* (in mm).

Segmentul osos	Dimensiuni	Nr.	Var.	M
Maxilar super.	Lung. molari	1	35	—
	Lung. M ⁹	1	(12,5)	—
	Lung. molari	1	(38)	—
Maxilar infer.	Lung. M ⁹	1	(17)	—
	Lung. cap artic.	1	29,4	—
Omoplăt	Lărg. min. git.	1	18,7	—
Metatars	Lărg. epif. infer.	1	27,4	—

Căpriorul subfossil de la Girbovăț s-ar putea să fie ceva mai masiv decât cel existent actualmente în zonă.

Equus hemionus. Culanul este reprezentat printr-un singur rest osos, și anume prin porțiunea proximală a unui metatars drept. Această piesă a fost descrisă pe larg într-o lucrare specială referitoare la *Equus hemionus*¹³. Precizăm că specia este importantă, contribuind prin stenoecia ei, la caracterizarea peisajului.

b). Mamiferele domestice. *Bos taurus*. Taurinele reprezintă specia cea mai frecventă în cadrul materialului de la Girbovăț. Deși materialul lor apare foarte fragmentat, s-a putut prelucra morfoscopic și biometric o cantitate mare de resturi, care ne permit a evidenția o serie întregă de caracteristici ale acestei specii. Au apărut chiar și unele oase lungi întregi, piese de primă importanță pentru posibilitățile de precizare a taliei și sexului. Din cele 14 fragmente de coarne, unele sînt doar mici așchii, altele ceva mai mari și doar șase măsurabile, fără a fi însă complete. Se poate constata că trei provin de la femele și trei de la masculi, fără a se evidenția vreun castrat. Primul corn, deși aparținînd unui individ matur, este foarte gracil, fiind situat chiar sub limita inferioară de variație pe care Rüttimeyer a dat-o pentru coarnele tipului *brachyceros*; apare totodată evident dimorfismul sexual, coarnele masculilor depășind limita inferioară dată de același autor la al său tip *primigenius*. Resturi de craniu neural apar foarte fragmentare, încît este a-

¹² S. Haimovici, *Teză*, 1965, p. 113-114.

¹³ S. Haimovici, *Asupra unor caracteristici ale lui Equus (Asinus) hemionus* Pall din epoca bronzului descoperit pe

teritoriul României, în *AȘUIași, biologie*, XII, fasc. 1, 1966, p. 197-204.

proape imposibil de a da caracteristici morfologice mai precise. Totuși pe lângă câteva fragmente cu linia intercornuală convexă; de tip *brachyceros*, se găsesc și două piese, care prin fruntea dreaptă, s-ar apropia mai degrabă de forma *primigenius*. Se poate astfel sesiza atât la coarne; dimensional, cât și la craniul neural, morfologic, marea variabilitate existentă și inconsistența ipotezei prezenței în materialul de la Gîrbovăț a două tipuri distincte de taurine. Măsurătorile pe

Tabelul 8

Măsurători executate pe coarne de *Bos taurus* (în mm).

Dimensiuni	1	2	3	4	5	6	M
Diam. mare a bazei	40	51	49	68	75	75	59,67
Diam. mic al bazei	30	40	43	53	59	58	47,17
Circonf. bazei	110	146	152	200	205	213	171,00
Sex	femel	femel	femel	mascul	mascul	mascul	

resturile de maxilare și ale oaselor membrilor, trecute în tabelul 9, sînt foarte semnificative pentru a caracteriza dimensional taurinele de la Gîrbovăț. Se știe că în Europa centrală și de sud cornutele mari din epoca bronzului erau mai gracile decît cele din regiunile noastre, fapt pe care l-am evidențiat și noi destul de bine¹⁴. S-a constatat totodată că această diminuare a taliei s-a continuat la noi și de-a lungul epocii bronzului ca atare, vitele din cultura Noua fiind astfel, după cum reiese bine din tabelul alăturat (tabelul 9), mai gracile și mai scunde decît cele din culturile

Tabelul 9

Măsurători executate pe maxilare și oase ale membrilor la *Bos taurus* (în mm).

Segmentul oșos	Dimensiuni	Nr.	Var.	M.
Maxilar super.	Lung. dinți jugali	1	113	
	Lung. molari	3	69-70	73,67
	Lung. M ³	48	27-32	28,33
Maxilar Infer.	Lung. dinți jugali	5	130-144	138,20
	Lung. molari	8	77-93	86,13
	Lung. M ³	51	32-41	35,51
Omoplat	Lung. cap artic.	25	52-80	63,76
	Lărg. mln git	19	42-58	50,00
Humerus	Lărg. epif. infer.	25	71-93	79,36
	Lărg. supr. artic.	34	58-84	71,82
Radius	Lărg. epif. super.	35	69-93	79,09
	Lărg. supr. artic.	35	64-81	71,17
Coxal	Diam. acetab.	22	56-69	59,55
Tibia	Lărg. epif. infer.	50	51-72	60,06
Astragal	Lungimea maximă	100	50-71	63,54
Calcaneu	Lungimea maximă	24	116-143	127,96
	Lărg. epif. super.	43	48-68	57,33
Metacarp	Lărg. epif. infer.	45	51-73	60,42
	Lărg. epif. super.	37	40-56	46,54
Metatars	Lărg. epif. infer.	38	48-63	53,68

fazelor mai timpurii ale epocii¹⁵. Fenomenul apare foarte evident dacă calculăm; pentru materialul de la Gîrbovăț, înălțimea la greabăn, după oasele lungi de taurine găsite în așezare. Astfel, s-au evidențiat opt metapodale întregi (patru metacarpe și patru metatarse), toate aparținînd unor femele, la care s-a stabilit o înălțime la greabăn medie de 109,9 cm (cu o variație între 104 - 120 cm)¹⁶, cit și alte patru oase lungi complete: un humerus cu lungimea de 238 mm, un radius lung de 259 mm, un femur cu lungimea de la capul osului de 327 mm și o tibie lungă de 326 mm, după care talia, calculată conform cu coeficientii lui Matolesi, este, în medie, foar-

¹⁴ S. Haimovici, *Caracteristicile mamiferelor domestice...*, ASU Iași, 1968, p. 189; idem, *Unele caracteristici morfologice ale taurinelor din așezările traco-dace*, în ASU Iași, biologie, XIII, fasc. 2, 1967, p. 326-328, cit și tabelele V și VI.

¹⁵ Vezi S. Haimovici, nota supra.

¹⁶ A se vedea caracteristicile dimensionale ale acestor oase în tabelele I și II din lucrarea: *Observațiuni asupra metapodalelor...*, ASU Iași, 1964.

MATERIALUL FAUNISTIC DE LA GIRBOVAT

Tabetul 10
Măsurători executate pe coarne, maxilare și oase ale membrilor la *Ovicaprinae* (în mm).

Segmentul osos	Dimensiuni	ovicaprina *				Ovis				Capra	
		nr.	Var.	M	nr.	Var.	M	nr.	Var.	M	
Corn	Diam. mare al bazei	9	64-68,5	66,38	7	22-34	29,57	13	25,5-41	32,80	
	Diam. mic al bazei	13	43,5-47,5	44,92	7	18-25	19,92	13	18-25	21,07	
	Circonf. bazei	17	17-20	18,88	7	66-89	81,00	10	74-100	86,20	
	Lung. max.				7	66-112	81,14	6	132-160	141,00	
Maxilar super.	Lung. dinți jugali	34	65-78	71,39							
	Lung. molari	38	46-52	49,43							
	Lung. M ³	61	20-25	22,64							
Maxilar infer.	Lung. dinți jugali										
	Lung. molari										
Omoplat	Lung. M ³										
	Lung. cap artic.	2	24,9; 27,0		16	30,2-36,8	33,45	4	28,2-35,5	31,92	
	Lung. supr. artic.	2	17,5; 19,8		16	24,6-30,2	24,98	4	23,8-28,6	26,27	
Flumerus	Lărg. min. gft										
	Lărg. min. gft	5	25,2-29,9	27,58	25	15,4-21,4	19,26	3	17,8-21,0	19,53	
Radius	Lărg. supr. artic. infer.										
	Lărg. epif. super.										
Coxal	Lărg. supr. artic.				15	26-35	30,19	3	30,6-36,0	33,26	
	Diam. acetab.				20	24-32	28,31	3	29,2-32,7	30,50	
Tibia	Lărg. supr. artic.				15	25-30	27,23				
	Lărg. epif. infer.	33	24,0-32,0	26,95							
Astragal	Diam. acetab.										
	Lărg. epif. infer.				34	26,0-33,4	29,91	10	27,6-31,8	29,51	
Calcaneu	Lung. maximă				4	54,5-55,0	54,75				
	Lung. maximă										
Metacarp	Lărg. epif. super.				27	20,8-25,5	23,44	5	22,3-24,8	23,26	
	Lărg. epif. infer.				16	23,6-28,5	24,73	5	25,3-27,8	26,72	
Metatars	Lărg. epif. super.				9	20,5-24,3	22,21	5	19,0-23,2	22,16	
	Lărg. epif. infer.				3	22,5-24,3	23,26	4	26,6-28,2	22,95	

* reprezintă măsurătorile făcute pe resturi măsurabile la care însă nu s-a putut da diagnoza de gen.

te apropiată de aceea constatată după metapodale, și anume de 108,9 cm. Reamintim, că înălțimea la greabăn medie pentru taurinele din ansamblul culturilor bronzului de la noi este de 115,5 cm¹⁷. Pe baza unor coarne și metapodale întregi, provenite de la maturi, s-a putut stabili sexul, și astfel s-a constatat că din 14 indivizi, la care acesta s-a evidențiat, 11 (78,57%) sînt reprezentați prin femele și doar trei (21,43%) prin masculi; nu apar masculi castrați. Lipsa lor a fost menționată și în cadrul materialului din alte așezări Noua, excepție făcînd doar aceea de la Drăgești, în care s-a găsit și un metacarp de bou¹⁸. Oricum se evidențiază clar penuria castraților în cadrul cirezilor de taurine din așezările culturii Noua. Pe baza tuturor acestor date putem conchide că, cornutele mari de la Gîrbovăț aparțineau unui tip ce prezenta o mare variabilitate morfologică și dimensională, nu avea de loc caractere de ameliorare și se caracteriza printr-o talie mică spre mijlocie. O altă problemă ce trebuie menționată este aceea a stabilirii vârstei de sacrificare a indivizilor. Considerînd momentul închiderii discurilor de creștere la oasele lungi, dar mai cu seamă apariția diferențiată a dinților jugali definitivi, cît și gradul lor de erodare, putem evalua că aproximativ 27% dintre exemplarele tăiate erau nemature, adică tinere și adulte. Dintre maturi predomină cei cu o erodare dentară medie, neexistînd indivizi foarte bătrîni.

Ovicaprinae (Ovis et Capra). Cornutele mici prezintă resturi cu mult mai puține decît taurinele. Se știe că diagnoza diferențială între genurile *Ovis* și *Capra* este foarte greu de stabilit, uneori chiar imposibilă, pe resturi osoase, mai cu seamă fragmentare. De aceea, din cele 1233 piese, aparținînd acestei grupări, s-a putut constata cu precizie că 197 provin de la *Ovis* și 69 de la *Capra*, toate celelalte fiind trecute în grupul artificial constituit al ovicaprinelor, care cuprinde, așa dar, atît material aparținînd unui gen, cît și celui alt. Apare evident faptul că ovinele sînt de aproape trei ori mai abundente decît caprinele. În ceea ce privește coarnele existente în materialul de la Gîrbovăț, atît pentru *Capra*, cît și pentru *Ovis*, acestea aparțin numai femelelor, în cît s-au putut evidenția doar puține caractere semnificative. La caprine aproape toate coarnele de femele sînt de tip „prisca”, una singură prezentînd caractere „aegagroide”, dar nu cu totul tipice. Pentru ovine menționăm că s-au găsit exemplare acornute alături de femele cornute ce poartă coarne mai mult sau mai puțin dezvoltate, cele mai mari dintre ele îmbrăcînd un aspect caprin; deși există și un corn relativ bine dezvoltat, avînd o seamă de caractere, care susțin unii că ar reprezenta o consecință a castrării, noi credem că locuitorii de la Gîrbovăț nu executau această operație și deci nu creșteau batali, respectivul proces cornoal aparținînd tot unei femele. Măsurătorile executate pe materialul provenit de la cornutele mici (tabelul 10) vin să arate că atît *Ovis* cît și *Capra*, din așezarea de la Gîrbovăț, aveau dimensiuni oarecum asemănătoare celor ale ansamblului materialului din Bronzul regiunilor noastre¹⁹. Acest lucru apare, deasemenea, evident, calculînd talia pe baza metapodalelor întregi. Astfel, pentru *Ovis* s-au găsit șase metacarpe și un metatars²⁰, înălțimea la greabăn fiind în medie de 63,2 cm (cea medie pentru întreaga epocă a bronzului este de 64,4 cm). *Capra* are doar două metacarpe²¹, care dau o talie medie calculată de 63,9 cm. Așa dar atît ovinele, cît și caprinele de la Gîrbovăț, sînt de mărime mijlocie. În ceea ce privește vîrsta de sacrificare (avînd în vedere aceleași considerente ca și pentru taurine) se poate constata că la cornutele mici cantitatea de nematuri este doar în jur de 1/5. Exemplare mature cu o erodare dentară mai avansată sînt relativ frecvente, dar nu s-au găsit indivizi foarte bătrîni.

Sus scrofa domesticus. Porcinele prezintă resturi mult mai puține decît cornutele mici, situîndu-se astfel pe al treilea loc. Totuși, ca și la taurine și ovicaprine, materialul apare relativ abundent și de aceea s-au găsit și la acest grup toate părțile scheletului. Se remarcă prezența unei cantități mari de maxilare cu dinți și o oarecare penurie a oaselor de la extremitățile membrilor; nu s-a evidențiat nici un os lung întreg. S-au putut executa totuși o cantitate destul de mare de măsurători pentru ca ele să fie semnificative (vezi tabelul 11). Se poate constata, atît biometric, dar și somatoscopic, că porcul crescut de locuitorii de la Gîrbovăț era reprezentat de un tip masiv, nu numai prin dimensiunile oaselor membrilor, dar și prin caracteristicile maxilarelor și ale dentiției. Se afirmă, în general, că în Europa centrală are loc o diminuare a taliei porcinelor în epoca bronzului, în raport cu situația din neolitic²². Noi am constatat însă că porcinele din epoca bronzului din regiunile noastre se prezintă mai masive față de cele din neoliticul de la noi; decît așa zisul tip „palustris”²³. Mai mult chiar de-a lungul Bronzului talia continuă să crească, încît porcul de la Gîrbovăț (și în general, din cultura Noua, de la sfîrșitul epocii) este

¹⁷ Vezi lucrările de la nota 14, la p. 188 și tabelul VI.

¹⁸ S. Haimovici, G. Belențuc, *Studiul materialului paleofaunistic din așezarea de tip „Noua” de la Drăgești (Județul Vaslui)*, în *Thraco-Dacia*, XI, 1985, p. 162-163.

¹⁹ S. Haimovici, *Caracteristicile mamiferelor domestice...* ASU Iași, 1968, tabelul III.

²⁰ S. Haimovici, *Date priuntoare la metapodalele...* ASU Iași, XI, 1965, tabelul II cu dimensiunile.

²¹ Vezi supra, același tabel.

²² M. Teichert, *Osteometrische Untersuchungen zur Berechnung der Widerristhöhe bei vor- und frühgeschichtlichen Schweinen*, în *Etnogr.-Archäol. Z.*, Berlin, 10, 1969, p. 521-525.

²³ S. Haimovici, *Caracteristicile mamiferelor...* în ASU Iași, 1968, p. 192 și tabelul IV; idem, *Quelques problèmes d'archéozoologie concernant la culture de Cucuteni*, în *La culture de Cucuteni en contexte européen*, 1987, p. 163.

mai masiv decât materialul considerat în ansamblu pentru întreaga epocă și evident mai mare decât cel găsit de noi în cadrul culturii Otomani din Bronzul mijlociu²⁴. Se pune problema cauzelor acestei masivizări a porcinelor din Bronzul regiunilor noastre. Trebuie de la început exclusă o acțiune conștientă de ameliorare rasială, căci concomitent cu creșterea în mărime a oaselor membrilor; și deci a taliei, se constată și masivizarea scheletului capului și a dentiției, botul devenind mai prelung. Este posibil ca, odată cu deplasările unor populații umane, să fie adus, proba-

Tabelul 11

Măsurători executate pe maxilare și onse ale membrilor la *Sus scrofa domestica* (în mm).

Segmentul osos	Dimensiuni	Nr.	Var.	M.
Maxilar superior	Lung. molarilor	4	66-71	68,00
	Lung. M ³	16	27-37	33,06
	Lung. simfizel	16	63-84	74,50
Maxilar inferior	Lung. molarilor	5	69-75	72,40
	Lung. M ³	13	33-38	36,07
Omoplat	Lung. cap artic.	19	32-42	40,15
	Lărg. min. git	28	21-30	26,14
Humerus	Lărg. epif. infer.	14	40-45	42,85
Radius	Lărg. epif. super.	12	29-34	30,83
Cubitus	Lărg. max. a supr. artic.	24	20-26	23,37
Coxal	Diam. acetab.	17	32-37	34,82
Tibla	Lărg. epif. infer.	7	30-33	31,85
Astragal	Lungimea maximă	14	40-47	44,78
Calcaneu	Lungimea maximă	7	73-88	81,42

bil din spre est, un porc de talie mare, care să-l fi înlocuit pe cel mai gracil din neolitic, dar totodată poate fi luată în considerație și o nouă domesticire, pornindu-se de la mistrețul autohton, care se știe că aparține unei subspecii mai mari decât aceea din Europa centrală; cele două acțiuni au putut chiar să se însumeze. Trebuie să menționăm că, tocmai datorită caracterului masiv al porcului de la Girbovăț, nu am putut face, pentru nouă resturi osoase nemăsurabile, o bună departajare față de mistreț, ele rămânând ca o grupare aparte (evident artificială). În ceea ce privește vîrsta de sacrificare, putem preciza că în jur de 38% dintre indivizi sînt maturi, existînd chiar și exemplare bătrîne cu dentiția puternic erodată. Cei mai mulți apar adulți, adică între 1 - 2 ani (mergînd însă chiar pînă la 28 - 30 luni); există și tineret, chiar purcei de lapte, dar în cantitate relativ mică.

Equus caballus. Între mamiferele domestice de importanță utilitară calul prezintă o frecvență relativ joasă. Totuși și de la această specie au fost puse în evidență aproape toate părțile scheletului; fragmentarea materialului osos fiind totodată la fel de puternică ca la celelalte animale. Remarcăm prezența în cantitate mare a dinților jugali izolați, deasemenea a unui fragment de maxilar superior cu o parte din incisivi *in situ*, aparținînd unui individ de 10 - 11 ani de sex mascul, cît și a unei porțiuni de maxilar inferior cu dentiția jugală definitivă încă necompletă, care ar proveni de la un individ de 2 1/2 ani. S-au putut executa doar puține măsurători, ce sînt trecute în tabelul 12 și care nu ne pot da prea multe relații despre caracteristicile metrice ale calului de la Girbovăț. Se poate doar constata că ne găsim în fața unui tip de mărime mijlocie. În lipsa unor oase lungi întregi, nu am putut stabili înălțimea la greabăn, prezența însă în alte așezări ale culturii Noua, a unor metapodale complete ne-a arătat că existau cai a căror talie trecea, în mod curent, de 1,40 m²⁵. Deasemenea cunoașterea dimensională a întregului material, aparținînd cailor din această cultură²⁶, ne face să presupunem că ei ar fi putut constitui genofondul ce a stat la baza procesului de ameliorare, prin care geto-dacii și-au putut constitui calul „de elită” ce este atît de reprezentativ pentru ei²⁷. În ceea ce privește vîrsta de sacrificare a calului din stațiunea de la Girbovăț; menționăm că, cu excepția individului de 2 1/2 ani, nu am mai găsit de loc resturi de la exemplare tinere sau adulte; dinții jugali existenți arată de cele mai multe ori o eroziune medie sau chiar avansată.

²⁴ Vezi nota supra, tabelul IV, cit și S. Halmovici, *Studiul paleofaunei din așezarea eponimă a culturii Otomani - epoca bronzului*, în *Crista*, XVII, 1987, tabelul 6.

²⁵ S. Halmovici, *Sravnitelnoe izučenije faunističeskix ostalok epoh neolita i bronzi naidennih v poselenij e u Valea Lupului*, în *AȘUIași*, biologie, VIII, fasc. 2, 1962, p. 310 -

311; S. Halmovici, G. Beleniuc, *Studiul materialului paleofaunistic...*, în *Thraco-Dacia*, VI, 1985, p. 162, 164.

²⁶ S. Halmovici, *Caractéristiques des chevaux des gèles découvertes dans la nécropole de Zimnicea*, în *Dacia*, N. S., XXVII, 1983, p. 90, tabelul 18.

²⁷ Vezi supra, p. 88-90.

Canis familiaris. Căinele are doar un total de 52 resturi, care se prezintă totodată foarte fragmentare; au fost găsite însă aproape toate segmentele osoase ale scheletului. Cele câteva măsurători executate pe lărgimi ale fragmentelor de oase lungi ale membrilor rămân aproape cu totul nesemnificative, putându-se doar evidenția că ele nu aparțineau unor ciini mici. Date mai concrete

Tabelul 12

Măsurători executate pe oase ale membrilor la *Equus caballus* (în mm)

Segmentul osos	Dimensiuni	Nr.	Var.	M.
Omoplat	Lung. cap artic.	1	91	—
	Lărg. min. git.	1	65	—
Humerus	Lărg. epif. infer.	1	77	—
	Lărg. supr. artic.	1	72	—
Radius	Lărg. epif. super.	1	85	—
	Lărg. supr. artic.	1	78	—
Coral	Diam. acetab.	2	62; 65	—
Tibia	Lărg. epif. infer.	3	71—72	71,67
	Lung. internă max.	10	57—61	58,90
Astragal	Lărg. max.	10	62—65	62,90
	Lung. maximă	2	108; 111	—
Calcaneu	Lărg. epif. super.	8	48—52	51,00
Metacarp	Lărg. epif. super.	3	47—51	48,33
Metatars	Lung. max.	25	79—90	85,20
	Lărg. epif. super.	25	49—60	50,84
Falanga I	Lărg. min. diaf.	25	32—40	35,20

pot fi aduse numai în urma cunșterii metriilor unor resturi de maxilare inferioare, după care conform coeficienților lui Brinkmann și Dahr, s-a putut calcula lungimea bazală a craniului ce servește pentru a aproxima, într-o oarecare măsură, talia. Datele tabelului 13 ne arată că existau, în cantitate mai mică probabil, ciini de talie aproape mijlocie, fiind însă mai abundenți ciinii mari. Este imposibil, în lipsa unor crani întregi, de a preciza caracterele tipologice și nici caracteristicile funcționale ale ciinilor de la Girbovăț. Menționăm că toate resturile osoase și dentare provin de la indivizi maturi.

Tabelul 13

Măsurători executate pe maxilarul inferior la *Canis familiaris* (în mm)

Lungimea condilărilor	126	147	—	—
Lungimea dinților jugali	88	79,5	77	77
Lungimea bazală a craniului după coef. Brinkmann	152,31	178,54	—	—
Lungimea bazală a craniului după coef. Dahr.	153,20	186,55	179,30	179,30

III. Considerând datele din tabelul 1 și cele din tabelul 14, aici alături cu frecvențele diverselor grupe de animale cît și cu cele ale fiecărei specii de mamifere în parte, avînd în vedere rezultatele reieșite din prelucrarea biometrică și morfoscopică a resturilor osoase, stabilirea vârstei de sacrificare la animalele domestice; caracteristicile eco- și etologice ale unor grupe și specii pot marca unele probleme legate de modul de viață și particularități ale activității materiale și ale economiei locuitorilor așezării de la Girbovăț, cît și caracterul mediului ambiant, în care aceștia își duceau traiul. Mai întîi trebuie de arătat că, culesul moluștelor, pescuitul și chiar prinderea (vinarea) păsărilor aveau un caracter cu totul sporadic, neputînd fi considerate ocupațiuni cît de cît conturate. Atît pentru culesul moluștelor, dar mai ales pentru pescuit, existau condiții favorabile, căci apa Bîrladului se găsește doar la cîtiva kilometri de așezare; este posibil ca locuitorii de la Girbovăț să nu fi fost obligați de a practica aceste îndeletniciri oarecum marginale, intrucît ei aveau posibilitatea de a-și agonisi cele necesare traiului din agricultură, creșterea animalelor și vinătoare.

O ocupațiune cu totul secundară, totuși însă bine conturată, era vinătoria. Deși numărul de specii de mamifere sălbatice găsite în stațiune este relativ ridicat, totuși cantitatea de resturi

provenind de la acest grup este mică, frecvența lor totală reprezentând doar 2,57% din fragmente și 5,26% dintre indivizii (dacă am adăuga aici și păsările creșterea ar fi cu totul neglijabilă, sub 1%). Se executa mai cu seamă o vînătoare cu rol alimentar, fiind doborîte mai ales artiodactilele de talie mare; ca mistrețul, căpriorul, bourul; dar cu precădere cerbul, cît și rozătcarele — iepurele și castorul, chiar și carnivore: ursul, tot în această categorie intrînd și cele trei specii de păsări determinate. Speciile vîinate pentru blană, cu excepția vulpii, care este relativ frecventă, apar doar sporadic. Este evident că cele patru artiodactile, dată fiind talia lor, contribuiau cu o cotă oarecare de carne — deși mică — la acoperirea necesităților de proteine animale ale locuitorilor de la Girbovăț; care se pare că aplicau o strategie chibzuită în practicarea vînătorii, rezervînd tineretul. Desigur că speciile de mamifere sălbatice ofereau și alte produse cu rol utilitar, mai întii pielea și blana, dar și coarnele; oasele.

Tabelul 14

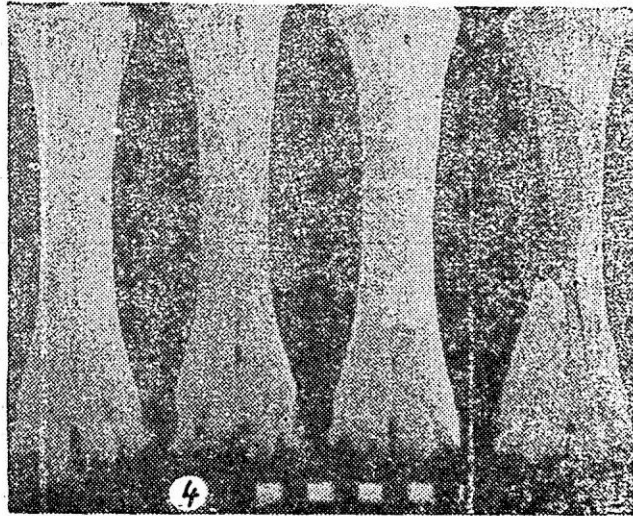
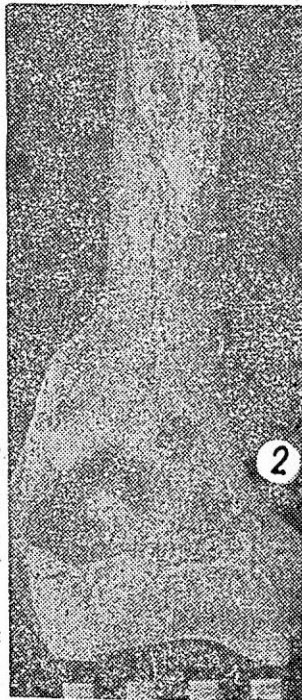
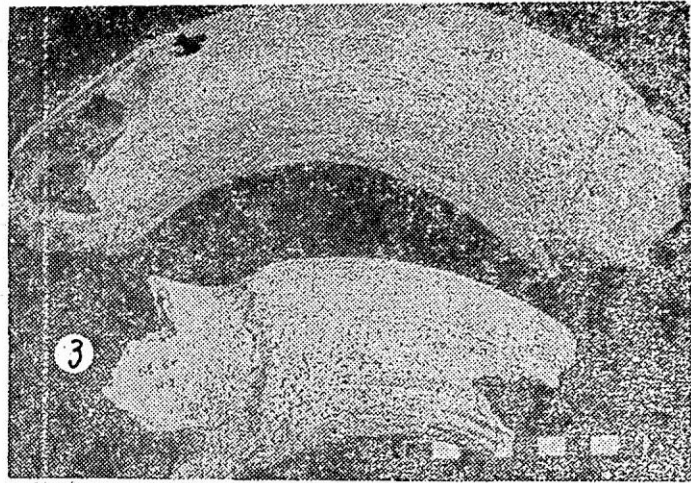
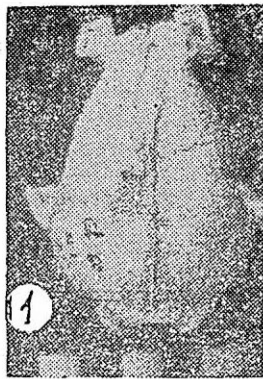
Frecvența (în fragmente și indivizi prezumați) a speciilor de mamifere determinate în cadrul materialului faunistic de la Girbovăț

Specia	Fragmente		Indivizi	
	nr. abs.	%	nr. abs.	%
Castor fiber	1	0,01	1	0,16
Lepus europaeus	27	0,40	5	0,80
Canis familiaris	52	0,77	13	2,07
Canis lupus	2	0,03	1	0,16
Vulpes vulpes	37	0,54	5	0,80
Felis lynx	1	0,01	1	0,16
Meles meles	3	0,04	3	0,48
Ursus arctos	1	0,01	1	0,16
Sus scrofa ferus	14	0,21	4	0,64
Sus scrofa domesticus	9	0,13	—	—
Bos taurus	698	10,29	113	17,99
Bos primigenius	4253	62,71	242	38,53
Ovicaprinae	2	0,03	1	0,16
Cervus elaphus	1233	18,19	198	31,52
Capreolus capreolus	71	1,05	7	1,11
Equus caballus	14	0,21	3	0,48
Equus hemionus	363	5,36	29	4,62
	1	0,01	1	0,16
Total	6782		628	

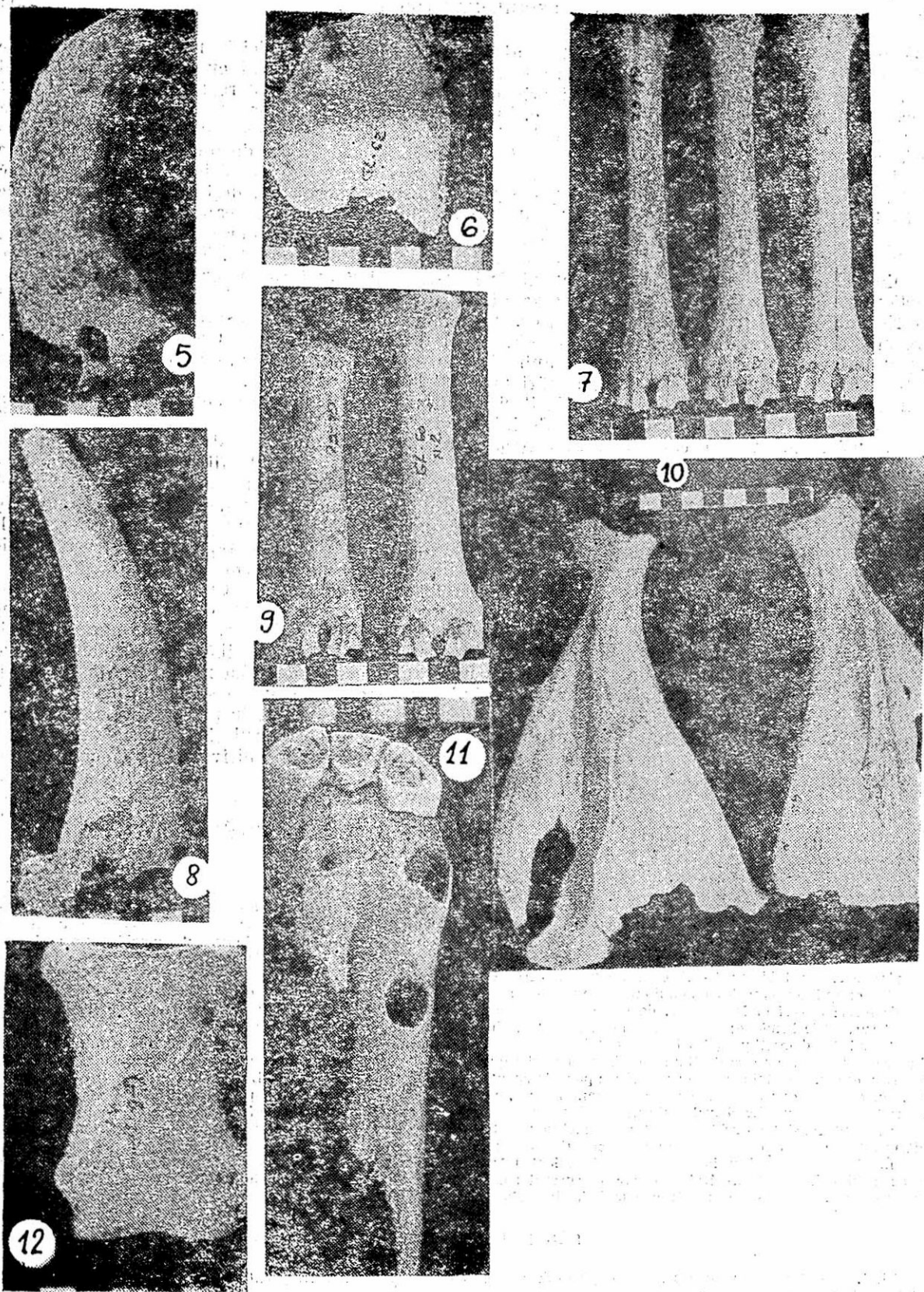
* reprezintă acele resturi de suinae pentru care nu s-a putut preciza dacă provin de la mistreț sau porcul domestic

O ocupațiune de prim ordin trebuie considerată creșterea animalelor, avînd în vedere cantitatea extrem de mare de resturi provenite de la mamiferele domestice. Locul prim printre acestea este ocupat de taurine cu peste 60% din fragmente și aproape 40% dintre indivizi; locuitorii de la Girbovăț trebuînd să fie socotiți drept crescători de vite cornute mari și nu păstori, cum de mai multe ori îi califică A. Florescu²⁸, ca dealtfel și pe ceilalți purtători ai culturii Noua. Este evident că aceste taurine erau ținute mai ales pentru scopuri utilitare și, dată fiind cantitatea foarte mare de femele între indivizii adulți și maturi din cirezi, cu precădere ca furnizoare de lapte (care probabil putea fi deacum prelucrat). Lipsa sau mai degrabă penuria castraților pare a arăta că taurinele nu prea erau folosite pentru munci, cărat poveri, căraușie sau poate se întrebunțau femelele și în aceste scopuri. Este important de semnalat faptul că sacrificarea taurinelor mature se executa cu precădere în perioada de optimum de productivitate zootehnică, fără a aștepta îmbătrînirea lor. Oricum considerînd frecvența, cît și talia lor specifică mare, este clar că necesitățile de proteine animale erau acoperite în mare parte de către vite; locuitorii de la Girbovăț fiind cu preponderență consumatori de carne, provenind de la cornutele mari (fără a mai considera aportul de lactate adus de ele). Ovicaprinele au o frecvență cu mult mai joasă, ele fiind deasemenea folosite mai cu seamă pentru scopuri utilitare, adică lapte, iar ovinele desigur și pentru lînă. Prezența unui număr destul de mare de caprine (circa 1/3 dintre resturi) face ca ovinele să nu fie prea numeroase și nu credem că se executa un păstorit cu caracter continuu, în turme mici, în jurul așezării și nu unul de tip pendulant sezonier. Odată cu sacrificarea, cornutele mici produceau și carne, care însă, datorită taliei lor, avea un rol minor în acoperirea necesităților de proteine animale. Porcinele se situează după ovicaprine, reprezentînd doar cu ceva mai mult de jumătate față de resturile acestora. Totuși porcul, furnizor prin excelență de carne și grăsime,

²⁸ Vezi lucrarea de la nota 1.

Pl. I. 1, *Vulpes vulpes*, neurocraniu fragmentar; 2, *Ursus arctos*, humerus fragmentar; 3, *Bos taurus*, coarne fragmentare; 4, *Bos taurus*, metacarpe.

Pl. II. 5, *Ovis aries*, corn de femelă; 6, *Ovis aries*, neurocraniu fragmentar de femelă acornută; 7, *Ovis aries*, metacarpe; 8, *Capra hircus*, corn de femelă; 9, *Capra hircus*, metacarpe; 10, *Sus scrofa domestica*, omoplași; 11, *Equus caballus*, maxilar superior fragmentar al unui mascul; 12, *Equus caballus*, falanga I cu ușoare exofite.

dată fiind talia sa, contribuia cu o cotă mai mare decît cornutele mici la necesarul de proteine animale ale locuitorilor de la Gîrbovăt; este probabil că el era sacrificat cu precădere în sezonul rece. Calul are resturi relativ puține și prin caracteristicile sale pare a reprezenta un tip folosit concomitent la munci, tracțiune și echitație. Frecvența sa apare la Gîrbovăt și în alte așezări Noua ceva mai înaltă decît în stațiunile altor culturi din Bronz și poate că acest lucru compensează penuria caștrărilor de cornute mari în acoperirea necesităților de forță de muncă și tracțiune ale populației umane din așezare. Este clar că această specie era folosită și în alimentație și dată fiind talia ei, cota parte de proteine animale furnizată după sacrificare, deși minoră, nu era deloc neglijabilă. Toate aceste specii domestice de interes direct utilitar aduceau după ce erau tăiate și alte foloase, ele contribuind prin piele, oase și coarne la acoperirea unor necesități vestimentare sau la furnizarea de materii prime pentru executarea de unelte și obiecte. Trebuie să menționăm că animalele domestice crescute de locuitorii de la Gîrbovăt aparțineau unor tipuri primitive, neameliorate, cu o productivitate foarte scăzută. Totuși credem că dată fiind cantitatea lor, adică datorită densității mari pe cap de locuitor, economia, deși în mare măsură de subsistență, era oarecum înfloritoare. În ceea ce privește ciinele, el prezintă o frecvență foarte joasă, lucru care surprinde la o populație crescătoare de animale, mai ales că, așa cum am văzut, se găseau ciine de talie mare cu funcționalitatea de a păzi probabil cirezile și turmele. S-ar putea, ca cel puțin în anumite ocaziuni, acesta să fi fost folosit și în alimentație și, într-un asemenea caz, l-am putea trece și pe el printre speciile domestice de interes economic direct.

Menționăm, drept o caracteristică a locuitorilor de la Gîrbovăt, ca dealtfel și din alte așezări Noua, faptul că aveau o industrie foarte dezvoltată a osului, acesta fiind prelucrat sub diferite forme. Amintim ca foarte tipice omoplații creștați pe conturul cavității glenoide, cit și că erau folosite pentru acest lucru doar oase provenind de la specii de talie specifică mare: taurinele (cele mai frecvente, întrucît cornutele mari aveau ponderea cea mai mare printre mamifere), cal, dar chiar mistreț. De asemenea, și secerile executate din maxilare inferioare, care, pentru a fi utile, erau produse tot din oase provenind de la speciile de talie specifică mare: taurine și cal.

Cu privire la caracteristicile mediului ambiant trebuie să spunem că la Gîrbovăt se întilneau două biotopuri foarte diferite: pe deoparte masive forestiere puternice cu pădure deasă neumbată; unde trăiau risul și ursul și pe de altă parte locuri deschise stepice, unde ajungea culanul, care probabil migra pînă aici, din bugeacul din stînga Prutului și undă cuibărea potărnichea. Între ele exista o zonă de contact, de silvostepă, fie naturală, fie mai degrabă rezultată din defrișări, unde și dădeau întilnire specii de pădure ca cerbul și mistrețul, de lizieră și luminșiuri ca bourul și căpriorul și de locuri cu foarte puțină vegetație lemnoasă ca iepurele; în pădurile de esență moale din lunca Birladului, pe brațele moarte ale acestuia; se găsea castorul și veneau sitarii, păsări de pasaj. Regiunea se preta foarte bine și pentru creșterea de tip primitiv a celor cinci specii de mamifere domestice.

LE MATÉRIEL FAUNIQUE DE GÎRBOVĂȚ. ÉTUDE ARCHÉOZOLOGIQUE

RÉSUMÉ

La station de Gîrbovăt est situé au nord-ouest du département de Galați à plus d'une vingtaine de kilomètres au N de la ville de Tecuci, sur le territoire de la commune de Ghidigeni à cinq kilomètres de la rive gauche de la rivière de Birlad. Elle appartient à la culture Noua du bronze final. On a trouvé 6835 restes fauniques déterminables. Le tableau 1 contient la fréquence des groupes des animaux trouvés, le tableau 2 la liste des espèces des mammifères et le tableau 14 leur fréquence. Les tableaux 3-13 contiennent les mesures exécutées sur les restes de ces espèces.

En ce qui concerne les mammifères sauvages on a trouvé des espèces de forêt dense comme l'ours et surtout le lynx, de forêt: le cerf et le sanglier, de lisières: le chevreuil et l'aurochs, à côté de ceux d'un milieu steppique comme le lièvre et surtout le hémione; on a signalé aussi le castor. En ce contexte on discute sur le milieu environnant.

Parmi les domestiques, les taurins ont la plus haute fréquence. On distingue l'amolindrissement de leur taille durant le bronze, la hauteur au garrot étant à Gîrbovăt moindre que dans les cultures des étapes antérieures de l'époque. Suivent les ovicaprins, qui ont une taille moyenne: 63,2 cm pour le mouton et 63,9 cm pour la chèvre. Les porcins ont une fréquence plus basse. On constate que leur taille grandit durant le bronze, le porc de Gîrbovăt étant plus massif que celui des étapes antérieures de l'époque. Le cheval, qui suit, est de taille moyenne. Le chien a une très basse fréquence.

On peut constater que la cueillette des mollusques et la pêche s'exécutaient seulement sporadiquement, que la chasse avait une très basse importance et qu'une occupation de premier ordre était l'élevage.

Les taurins, les ovicaprins et le cheval étaient tenus premièrement pour des buts utilitaires. Les nécessités des protéines animales des habitants étaient couvertes surtout par la viande et le lait de grand bétail. Le porc, le menu bétail et même le cheval avaient en ce sens une moindre importance.

LÉGENDE DES FIGURES

Pl. I. 1, *Vulpes vulpes*, néurocrâne fragmentaire; 2, *Ursus arctos*, humerus fragmentaire; 3, *Bos taurus*, cornes fragmentaires; 4, *Bos taurus*, métacarpes.

Pl. II. 5, *Ovis aries*, corne d'une femelle; 6, *Ovis aries*, néurocrâne fragmentaire d'une femelle sans cornes; 7, *Ovis aries*, métacarpes; 8, *Capra hircus*, corne d'une femelle; 9, *Capra hircus*, métacarpes; 10, *Sus scrofa domestica*, omoplates; 11, *Equus caballus*, maxillaire supérieur fragmentaire appartenant à un mâle; 12, *Equus caballus*, phalange I avec des légères exophytes.